

Лингвистична идентичност на чужденеца

Мирослава Блаха

Този текст разглежда проблема за лингвистичната идентичност на чужденеца в контекста на проблемите за обитаването и бездомността. Доколкото чужденецът е поставен между два езика и обитава тази междинност на междуезичие, неговата лингвистична идентичност е неустановена. Езикът задава принадлежност към определена реторична територия и тази принадлежност продуцира чувство човек да бъде у дома си.

В своята книга *Home Territories* Дейвид Морли представя схващането на френския философ Винсент Дескомб (Vincent Descombes) за „реторична територия“. Изследването на Дескомб от 1992 г., цитирано от Морли, показва, че отговорът на въпроса къде човек е у дома се отнася не толкова до географска, а до реторична територия: „Човек е у дома, когато е спокоен в реториката на хората, с които споделя живота си. Знак, че си у дома е способността да бъдеш разбран без твърде голяма трудност и да следваш разсъжденията на другите без необходимост от дълги обяснения. Реторичната територия на човек свършва, където неговите събеседници вече не разбират аргументите, които той представя за своите действия, критиките, които прави или ентусиазма, който изразява. Смущението на реторичното общуване бележи преминаването на граница, която разбира се трябва да бъде видяна като гранична зона, като погранична област, отколкото като ясно очертана линия“ (Morley, 2000, стр. 17).

Така известният режисьор Федерико Фелини споделя неудобствата, които изпитва при пътуване в чужда страна. Докато в Италия за него има познатост и разбираемост на лица, гласове и места, чуждата страна вече бележи навлизането в друга реторична територия. Затова за опита при пътуване в чужбина Фелини казва: „вече не зная нищо какво означава, не мога повече нищо да разбира, чувствам се изключен“ (Morley, 2000, стр. 18). В този смисъл Адорно твърди, че всеки език описва кръг около хората, на които принадлежи, кръг, от който можем да избягаме само доколкото човек в същото време влиза в друг език (Morley, 2000, стр. 18).

Принадлежността към езика като символно пространство на обитаване е описана от Чоран в един от неговите фрагменти в книгата *Признания и проклетия*. „Човек не обитава една страна, а един език. Именно езикът е родината и нищо друго“ (Чоран, 2006, стр. 203).

В контекста на разглеждане на символното запазване на дома за човека на чужда земя, Д. Морли подчертава, че „понякога езикът и културата сами по себе си осигуряват

на мигранта първичен подвижен дом“ (Morley, 2000, стр. 46). Така според изследване на Бергер (John Berger) от 1984 г., приведено от Морли, за мобилния съвременен човек концепцията за дом, вписан в конкретна територия, се изменя към такава, в която домът

е репрезентиран от специфични думи, жестове, установени практики, обичайни взаимодействия и наративни форми (Morley, 2000, стр. 46-47). По този начин самият дом е схващан като мобилен, като символна среда на обитаване, която чрез езиковите и

културни практики може да бъде пресъздавана и в движение.

В тази връзка Морли дава пример от изследване на Джейми Даниел (Jamie Daniel) от 1992 г., в което Даниел, разглеждайки периода на изгнание в САЩ от живота на Адорно, показва, че за Адорно единствената възможност да бъде у дома е в практикуването на родния език. В САЩ Адорно решително продължава да използва немския език, който единствен е този, който „му осигурявал известно чувство за дом“ (Morley, 2000, стр. 47). За Адорно отказът от интегриране сред американците е категоричен и тази позиция за него е като „спасителната лодка, която съхранявала неговата идентичност от изчезване“ (Morley, 2000, стр. 47). Животът в САЩ той преживява като „посегателство върху неговата европейска идентичност“ и чувства, че независимо от познанието на местните закони и правила, тази среда за него винаги ще остане принципно неразбираема (Morley, 2000, стр. 47). Така за Адорно „единственото останало място за запазване...на неговата идентичност било в езика на неговия дом, детство, приятелства и мисловност - в немския език сам по себе си“ (Morley, 2000, стр. 47).

В статията Любова към другия език Юлия Кръстева посочва, че същностната разлика между чужденеца и нечужденеца - езикът - „разкрива невероятна съдба: трагедия, но и личен избор. Трагедия, защото човешкото същество, бидейки говорещо същество, говори естествено на езика на своите: майчиния си език“ (Кръстева, 1998). Преминаването към новия език имплицира загуба на естествеността.

Това е сложен и кризисен процес, чиито аспекти ще разгледаме. При смяна на езиковата среда, както пише И. Дичев, „не става дума просто за естествения език, а за цялата знакова среда, която ни обкръжава“, която бива наричана култура (Дичев, 2009, стр. 38). Преминаването от една езикова територия в друга човешкото същество преживява като дълбока метаморфоза. Това преминаване „следва тристепенното движение, описано от Ван Женеп“ (Дичев, 2009, стр. 37), а именно - „тристепенното

движение на инициацията или брака: раздяла - лиминалност - реинтеграция“ (Дичев, 2009, стр. 36). „Мигрантът умира в родния език - преминава през период на мълчание - и накрая се преражда в новия език“ (Дичев, 2009, стр. 37).

Чужденците не съществуват в езика, докато не възкръснат в новия език. Има

период на мълчание, на затишие, на сбогуване с родния език, но и постоянно съпътстващ го траур, и има след това не само научаване на новия език и владееенето му, но реален опит, лични изживявания, за да се натрупа лична история в чуждия език, за да не бъде вече чужд, и за да може да изрази целия спектър на човешките чувства и емоции. Така постепенно човек се ражда в този нов език, придобива биография.

Така писателката Ева Хофман, която в ранните си младежки години емигрира със семейството си от Полша в Канада, посочва влиянието на емигрантския ѝ опит върху чувството за огромното значение на езика: „Мисля, че за известно време аз бях всъщност без език, защото полският изгуби своята релевантност към този нов свят...и аз все още не бях влязла в английския. И разбрах, че да бъдеш без език е да живееш в много неясен свят, много неясен външен свят и много неясен вътрешен свят. Езикът не е само нещо, което използваме инструментално, а той е нещо, което истински ни оформя и истински оформя нашите възприятия за света. ...това чувство на загуба на езика беше много, много силен и убедителен урок за значението на езика. И така, всъщност от този момент нататък моята борба беше английският да започне да ме обитава и да постигна достатъчното му владееене, така че той да може да артикулира света и така да може да изрази света - както външния, така и вътрешния“ (Hoffman, 2000).

Така още ненавършила 14 години, Ева Хофман съзнателно решава да превърне английския език в свой - в „език на интериорността“, който да замени полския като такъв - и започва да пише дневник на английски, изграждайки по този начин писмена самоличност. „И така, в известен смисъл аз започнах да конструирам себе си, както бихме казали. Да оформям себе си, да създавам себе си чрез тези упражнения по писане на английски“ (Hoffman, 2000).

Периодът на мълчание по пътя към новия език Хофман описва дори като временна загуба на гласа: „Просто се опитвах да намеря какъвто и да е глас, глас, на който да мога да говоря. Известно време имах буквално усещане за загуба на физическия глас. Английският все още беше чужда форма на изразяване. Но предполагам това бяха най-ранните опити да мога първоначално да говоря на английски отвътре и след това да пиша на английски отвътре“ (Hoffman, 2000).

От психоаналитична гледна точка Юлия Кръстева описва опита на чужденеца, който изоставя майчиния си език, за да възкръсне в новия език на приемащата го страна. В своята статия България, мое страдание Кръстева показва, че майчиният език обаче, макар и „почти мъртъв“ не е изцяло изгубен (Kristeva, 1994).

„Има майцеубийство в изоставянето на родния език“, което поражда постоянно страдание и скръб, има траур по майчиния език (Kristeva, 1994). Майчиният език е

погребан като в крипта, в която трупът на майчината памет остава все още топъл. За това страдание Кръстева говори и в книгата си *Strangers to Ourselves*: „Да не говориш майчиния си език. Да живееш с резонанси и аргументи, които са изрязани от нощната памет на тялото, от горчиво-сладкия сън на детството. Да носиш вътре в себе си като тайна крипта или като недъгаво дете – обичан и безполезен – този език от миналото, който чезне без никога да те изостави“ (Kristeva, 1991, стр. 15).

Над тази крипта човекът е построил нова сграда, която обитава - чуждия език (Kristeva, 1994). Така старото тяло на родния език бива заместено от друго, първоначално изкуствено, но придобиващо все по-голяма важност – новият език.

Все пак първоначално и вероятно задълго другият език е нищо повече от инструмент в качеството му на „изкуствен език, протеза“ (Kristeva, 1991, стр. 16). „Можеш да станеш виртуоз с това ново приспособление, което при това ти дава ново тяло, просто изкуствено или сублимирано – някои казват сублимно. Имаш чувството, че новият език е възкресяване: нова кожа, нов пол. Но илюзията се разпръсква, когато чуеш, при слушане на запис например, че мелодията на твоя глас се връща при теб като особен звук, идващ отникъде, по-близък до старото говорене, отколкото до днешния код“ (Kristeva, 1991, стр. 15).

Тази друга мелодия в говора на новия език, която всъщност преповтаря извивките на родния погребан език, издава радикална другост и веднага бива разпозната от местните, като с това и става фактор за неприемане и отхвърляне на чужденеца. „Така, между два езика, твоето царство е мълчанието“, пише Кръстева за чужденеца (Kristeva, 1991, стр. 15). В тази връзка Кръстева посочва, че Хьолдерлин е онзи, който „драматично изрази анестезията на човека, който е изтръгнат в чужд език: „Знак, такива сме ние, и без значение/ Мъртви за всяко страдание, и ние сме почти/ изгубили нашия език в чужда страна“ (Kristeva, 1991, стр. 16).

Мълчанието на чужденеца, което е провокирано от незачитането на неговата реч на новия език, на фона на траура по майчиния език, от друга страна, носи риска и кризисността на асимволията. Майцеубийството е условие за индивидуацията на

субекта, но този процес е кризисен. Опасността от изпадане в асимволия Кръстева описва по следния начин: „Мълчанието не само е било наложено върху теб, то е вътре в теб: отказ да говориш, накъсан сън разцепен до страдание, което иска да остане няма, частната собственост на твоята горда и огорчена съдържаност, това мълчание е ярка светлина. Нищо за казване, небитие, никой на хоризонта. ... Най-напред беше студена война с онези от новия идиом, желан и отхвърлящ; след това новият език те покри като ... бавен прилив... това е мълчание, което изпразва съзнанието и изпълва мозъка с униние, като погледа на тъжни жени свити в несъществуваща вечност“ (Kristeva, 1991,

стр. 16).

Кръстева говори за чужденеца като конфронтиращ всекиго с асимволия, която отрича културното. В тази крайност, „когато чужденецът – отричащият речта стратег – не изкаже своя конфликт, той на свой ред се вкоренява в своя свят на отхвърлен човек, който никой не чува“ (Kristeva, 1991, стр. 17).

Както посочва Д. Морли, според изследване на Папастергиадис (Nikos Papastergiadis) от 1998 г., „статусът на мълчанието може да бъде използван като ключов

маркер в разграничаването, в неговите термини, между дома и анти-дома, наблюдавайки, че в дома мълчанието означава спокойствие, докато в анти-дома мълчанието е изпълнено с изолиращо безпокойство“ (Morley, 2000, стр. 48).

Затова да бъдеш чужденец, посочва Кръстева, е „да нямаш значение за другите. Никой не те слуша, никога нямаш слушатели, или когато имаш смелостта да ги завладееш, речта ти е бързо изтрита от по-сладкодумния и изцяло успокоен говор на общността. Твоята реч няма минало и няма да има мощ върху бъдещето на групата: защо някой да те слуша? Ти нямаш достатъчно положение – „никакво социално положение“ – за да превърнеш речта си в полезна... Твоята реч, която може да е очарователна поради самата си странност, няма да има никакво значение“ (Kristeva, 1991, стр. 20).

Непризнаването на чужденеца на езиково равнище показва и неговото отхвърляне на социално равнище. За „чужденеца, отчуждения, отхвърления човек“, както посочва Цветан Тодоров, не е само самотата, която е болезнена, а „да се живее всред другите, без да се получават никакви знаци от тях“ (Тодоров, 1998, стр.70). С това се разклащат основите на социалния аз, защото „социалният аз на човека е признанието, което той получава от себеподобните си“ (Тодоров, 1998, стр.70).

Така речта на чужденеца, неподкрепена и непризната в реалността, или потъва в мълчание, или „става крайна в своя формализъм, прекалена в своята изисканост“ (Kristeva, 1991, стр. 21). Тя е празна или барокова.

И не случайно, защото, както казва Ева Хофман, в новия език „означаващото е отбито от означеното. Дума от типа на „река“ вече няма за мен натрупани асоциации, не излъчва цялата тази гама от конотации“ (Hoffman, 2000).

Така и писателката Здравка Евтимова, която понастоящем работи в Белгия и понякога пише разкази на английски, споделя в интервю, че при писането на български „думите имат аромат, а когато пиша на английски, за мене думите имат само тежест, но не и жива кръв в тях, както е на български“ (Евтимова, 2009). Евтимова също посочва, че нейният дом - това е българският език.

Тази некорененост на усещанията и афектите в чуждия език отбелязва и Чоран. „При език, различен от родния, вие осъзнавате думите, те съществуват не във вас, а извън вас. Това разстояние между вас самия и вашето средство за изразяване обяснява

защо е трудно, дори невъзможно да се пишат стихове на чужд език. Как бихте могли да извлечете същност от думи, които не са вкоренени у вас? Новодошлият живее на повърхността на думите и не е в състояние да изрази на късно научен език онази скрита

агония, от която се ражда поезията“ (Чоран, 2006, стр. 282-283).

За чужденеца е характерна смелостта в използването на новия език, но както посочва Юлия Кръстева, „въпреки това чуждият език остава изкуствен – като алгебрата или музикалните ноти – и той изисква майсторството на гений или човек на изкуството да създаде вътре в него нещо друго освен изкуствена помпозност. Защото често бърбият и освободен чужденец /въпреки своя акцент и граматични грешки, които той не чува/ създава призракен свят с този втори и вторичен дискурс. Като в халюцинация неговите вербални конструкции – заучени или шокиращи – са центрирани в празен, откъснат от тялото и страстите, изоставен заложник на майчиния език. В този смисъл чужденецът не знае какво казва. Неговото несъзнавано не обитава неговата мисъл, съответно той се задоволява брилянтно да възпроизвежда всичко, което може да бъде научено, рядко внасяйки изменения. ...неговото несъзнавано се приютава от другата страна на границата“ на нагоните (Kristeva, 1991, стр. 32).

Тъй като несъзнаваното следва логиката на отделния национален език (Kristeva, 1991, стр. 180), в новия език чужденецът „вдъхва относително несъзнателно древните ритми и спомени за нагон от родния идиом. Оттук нататък умът му е раздвоен“ (Кръстева, 1998). Така чужденецът се озовава между два езика. Поради междуезичието

му Кръстева описва чужденеца и като гранично същество: като „чудовище на кръстопът“ - кръстопът на два езика (Kristeva, 1994).

Междуезичието указва неустановена лингвистична идентичност. Сам поставен между два езика, Едуард Саид говори за тази неустановеност и като невъзможност да се почувства у дома в нито един език. В неговите спомени от детството, придружени от чувството, че не е на мястото си, четем: „С изключително арабска фамилия като Саид, свързана към невероятно британско собствено име... аз бях неудобно аномален ученик през всичките ми ранни години: палестинец, посещаващ училище в Египет, с английско собствено име, американски паспорт и изобщо без сигурна идентичност. И още по-лошо, арабският, моят роден език и английският, моят училищен език, бяха неизменно смесени: никога не съм знаел кой е моят първи език, нито съм се чувствал у дома си в един от тях, въпреки че мечтая и на двата. Всеки път когато изговарям изречение на английски, се улавям, че го повтарям на арабски, и обратно“ (Said, 1998).

За междуезичието говори и писателят Андрей Макин, емигрант във Франция, в автобиографичния си роман Френското завещание (Макин, 2007). Макин разказва за детството и младежките си години в Русия, белязани с израстването с два езика - руският и френският, предаден му от неговата баба французойка.

Да се живее с баба французойка за героя на Макин само по себе си вече маркира раздвоение в живота - като светоглед и като чувствителност. В този смисъл „да живеем с баба ни вече означаваше да се чувстваме другаде“ (Макин, 2007, стр. 24). Френският език се превръща в „семеен диалект“, в език, който не е чужд: „Езикът, тази тайнствена, невидима и вездесъща материя, която достигаше със звучната си същност всяко кътче на изследваната от нас вселена. Същият език, който оформяше хората, извайваше предметите... той потрепваше в нас като вълшебен присад в сърцата ни, вече покрит с листа и цвят, носещ в себе си плодовете на цяла цивилизация. Присаденият френски език“ (Макин, 2007, стр. 45).

Бабата французойка предава френския език и култура, френската чувствителност, но и с това за Макин „осъждайки ме да живея мъчително между два свята“ (Макин, 2007, стр. 210). Това състояние той описва като разкъсване, едновременно болезнено и въодушевяващо, като възможност за двойно виждане чрез двата езика. Метафората на междуезичието като кръстопът срещаме и в романа на Макин: на кръстовището в един руски град всяка вечер героят стои и си говори сам на френски: „Вече не принадлежах нито на времето си, нито на страната си. На малкото нощно кръгово кръстовище се усещах удивително чужд на самия себе си“ (Макин, 2007, стр. 168). В крайна сметка

героят на Макин постига вътрешно примиряване между присада на френския език и руския език, приема междуезичието си и достига до „усещането, че най-сетне съм самият аз. Обземаше ме някакво голямо, едновременно печално и тихо спокойствие. Повече не се налагаше да се разкъсвам между руската и френската си същност. Приемах се“ (Макин, 2007, стр. 233).

Кръстопътното положение на чужденеца в езика героинята Стефани на Юлия Кръстева от романа Убийство във Византия също описва като неустановеност: „Моите думи не са нещо повече от случайни спътници – прозрачно покритие, необходим превод, абсолютна и въпреки това измамна необходимост... Отсам и отвъд езика, пътуването ми в усещанията и идеите няма постоянна обител и е възможно най-отдалечено от мястото, в което се приютяват някои от съвременниците ми: обителта на родния език“ (Кръстева, 2005, стр. 113-114).

В новия език задачата на чужденеца е да преведе своите усещания, защото „по своята същност чужденецът е преводач“ (Кръстева, 1998). Неговото гранично положение съдържа не само трагедия, но и възможност за спасение.

С натрупването на опит в новия език чужденецът има възможност да превърне другия език в своя родина. Чрез вписването на мисловността и емоционалността в новия език постепенно чуждото се превръща в свое - чуждият език вече не е чужд. Усвояването на новата култура, която човекът на чужда земя среща, му дава възможност да заживее и в чуждия език като свой, така че да го обитава и с мисълта, и с емоциите си. За да се почувства у дома и в новата култура, той трябва да достигне до овладяване и до разбиране на вътрешния й живот, с което се постига и синтез на идентичността. С това е осъществен преход към пълноценно обитаване на нова реторична територия.

Цитирана литература:

1. Hoffman, E. (5 10 2000 г.). *Between Memory and History: A Writer's Voice*. (Н. Kreisler, Интервюиращ) <http://globetrotter.berkeley.edu/people/Hoffman/hoffman-con1.htm>(достъп 12.09.2011)
2. Kristeva, J. (1991). *Strangers to Ourselves*. New York: Columbia University Press.
3. Kristeva, J. (1994). *Bulgarie, ma souffrance*. Изтеглено на 27 06 2011 г. от <http://www.kristeva.fr/bulgarie.html>
4. Morley, D. (2000). *Home Territories*. London - New York: Routledge.
5. Said, E. (1998). *Between Worlds*. *London Review of Books*, 20(9), 3-7. Изтеглено на 02 09 2011 г. от <http://www.lrb.co.uk/v20/n09/edward-said/between-worlds>
6. Дичев, И. (2009). Граждани отвъд местата? Нови мобилности, нови граници, нови форми на обитаване. София: Просвета.
7. Евтимова, З. (15 02 2009 г.). Никога не ми се е случвало да зная края на разказа и да го напиша. (Н. Николаева, Интервюиращ). От *Public Republic* - международно мултимедийно списание за литература и изкуство: <http://www.public-republic.com/magazine/2009/02/13835.php> (достъп 20.10.2011)
8. Кръстева, Ю. (1998). Любова към другия език. Изтеглено на 27 06 2011 г. от http://www.kultura.bg/media/my_html/2064/x_lang.htm
9. Кръстева, Ю. (2005). *Убийство във Византия*. София: Сиела/PSP.
10. Макин, А. (2007). *Френското завещание*. София: Колибри.
11. Тодоров, Ц. (1998). *Живот с другите*. София: Наука и изкуство.
12. Чоран, Е.-М. (2006). *Наръчник по разложение. Признания и проклетия*. София: Факел експрес.

